

Гукалова І.В.,

д. геогр.н.,

Інститут географії НАН України

МАЙБУТНЄ ГЕОУРБАНІСТИЧНИХ СТУДІЙ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Сучасна геоурбаністика – це не окрема наука, а сукупність методів і підходів, які використовуються для розуміння міського простору, процесу урбанізації і розвитку конкретних поселень на різних територіальних рівнях – глобальному, субконтинентальному, національному, регіональному і локальному. Витоки геоурбаністичних студій знаходяться в економічній географії, яка в ході власного розвитку намагалась прослідкувати траєкторію розвитку місті зростання поселень у просторі природи.

Урбанізація – надзвичайно складний феномен, суспільно-географічний процес, який є історичним за своєю суттю. Її єдиного визначення на всі часи, для всіх країн та регіонів немає. Приблизно те ж саме діє і для міста – у кожній країні світу під містом розуміють різні поселення – і в плані розміру, і в плані зайнятості мешканців, забудови чи обладнання зручностями. Урбанізація має ряд стадій, які послідовно змінюють одна одну і пов'язуються зі специфікою освоєння простору. Відповідно, для кожної стадії слід формувати свої визначення урбанізації, враховуючи при цьому нелінійність та інерційність даного процесу, специфіку його перебігу в різних країнах.

Урбанізаційний процес являє собою не тільки зростання міського населення і міських поселень. Його супроводжують якісні зрушення у просторі й соціумі – відбувається трансформація форм розселення, умов та способу життя людей. Зі свого боку, суспільство намагається адаптуватися до таких змін, зокрема до величезної концентрації на відносно невеликій території промислових, технологічних та соціокультурних інновацій, їх поширення в суспільстві, і відповідних наслідків. Процеси змін та адаптації до змін ніколи не були збалансованими. Саме тому, з плином часу, найактуальнішим завданням для геоурбаністики в усіх країнах став пошук шляхів оптимізації міського середовища і міського розвитку загалом. А з цим, зростає актуальність досліджень якості життя населення.

Життя (так само як й урбанізація) розвивається у циклах і потребує, щоб люди еволюціонували чи адаптувалися до природних чи суспільних змін. Невипадково, що у ситуації усвідомлення світовим співтовариством реальної загрози браку ресурсів й енергетичних джерел, зростання антропогенного тиску на природу і забруднення в урбанізованих зонах, виникли і отримали поширення концепції еко-міст, smart-міст та інші, спрямовані на нові містобудівні, планувальні, зелені і високотехнологічні рішення. Так міста природними чином реагують на виникаючі загрози: застосовують на практиці рішення, спрямовані на ресурсозаощадження або пошук нових ресурсних джерел із застосуванням технологій альтернативної енергетики тощо.

З іншого боку, альтернативного шляху об'єктивно немає: міста виступають місцем інтегрування ресурсів, потрібних для провадження інноваційної діяльності, а інновації, своєю чергою, є важливим чинником та інструментом міського розвитку, що передбачає накопичення та вдосконалення людських, фінансових, інноваційних, інтелектуальних, управлінських, організаційних ресурсів. Отже, взаємодія процесів інноваційного та міського розвитку є двосторонню і взаємостимулюючою [2].

Глобалізація суспільного життя виводить міське життя за територіальні рамки минулого. У розвинених країнах позаміські поселення, що за розміром можуть бути співставлені з середнім українським селом, давно стали міськими за способом і стилем життя їх мешканців, отже протиставлення «міський» – «сільський» поступово починає втрачати свій колишній зміст. Інформаційні технології, зростаюча мобільність і швидкість переміщення населення знімають «обмеження» простору, населення дедалі активніше мігрує з сільської місцевості до міст з однією установкою на економічну раціональність цього вибору. Незважаючи на всі його екологічні та еколого-соціальні наслідки, зворотний шлях – з міст до сільської місцевості – є поки що дуже слабким.

Специфікою будь-якого міста виступають щонайменше дві доступні для емпіричного спостереження ознаки: 1) зосередженість населення, особлива архітектура та технічні засоби комунікації; 2) концентрація виробництва та інфраструктури: технічної, економічної, інформаційної, культурної, побутової, рекреаційної. Однак чіткості їх кількісного вимірювання не було ніколи: якою має бути мінімальна чи оптимальна кількість жителів міста, щільність населення у ньому тощо? «Розростання» міст, формування приміських зон у різних напрямках породжує нові утворення: мегаполіси,

агломерації, урбанізовані райони тощо. Місто, як соціокультурний феномен, володіє такими емерджентними властивостями, які породжують специфічні особливості міського способу життя. І кількісні характеристики перестають бути єдиною і вичерпною підставою для визначення та вивчення міст. Якість міського життя, критерії для її оцінки, відмінні від якості життя сільського населення – ці напрями дослідження мають посісти своє чільне місце у подальших дослідженнях розвитку міст.

Геоурбаністика, таким чином, буде перетворюватися на міждисциплінарну галузь знань, яка зобов'яже всіх «причетних» до неї виходити за межі своїх професійних (географічної або будь-якої іншої) ніш. Переваги цього – у комплексності, в інтегральному підході, можливості та необхідності об'єднати дуже різні дисципліни в спеціальному дослідженні чи конкретному проекті. І головне: людина, її потреби та інтереси – первинні, а просторові зміни – вторинні. Якщо ми хочемо покращити місто, визначити стратегічні напрями його розвитку, мусимо провести як містобудівну, так і географічну, а також обов'язково – соціологічну експертизу.

Стаття 27 Нового порядку денного міського розвитку, прийнятого на останній конференції Хабітат-3, стверджує, що національним, субнаціональним і місцевим органам управління та всім зацікавленим сторонам належить взяти на себе зобов'язання «сприяти рівному розподілу можливостей і переваг, які здатна запропонувати урбанізація і які дозволяють усім жителям, незалежно від того, живуть вони в організованих чи неорганізованих поселеннях, мати нормальне, гідне життя, що приносить задоволення, і повністю реалізувати свій людський потенціал» [5]. Найближчі два десятиліття дана програма буде спрямовувати широке коло акторів – держави, міста та регіональних лідерів, міжнародні організації, програми ООН та громадянське суспільство – в їх діяльності у сфері урбанізації. Ця програма неминуче стане основою політик та підходів, які впливатимуть на далеке майбутнє суспільства, у т.ч. українського.

У цьому та інших останніх документах ООН місто визнається центральним чинником соціального й економічного розвитку людства, центром суспільного життя та національної економіки, хранителем культури і традицій. Міста відіграють ключову роль у процесах зміни стилю життя населення, моделей виробництва та споживання, просторової структури розселення та розміщення виробництва. Водночас, місто несе відповідальність за екологічні проблеми людства та руйнацію природного капіталу.

Урбанізація впливає на порушення соціальної, політичної, архітектурної, ресурсної й екологічної рівноваги. Але рівень міст – це і найменший масштаб, у якому можливе конструктивне цілісне вирішення цих проблем.

Міста давно мають привілейований статус по відношенню до аналізу інших просторових форм організації розселення. Це призвело до того, що від дослідження конкретних міст в геоурбаністиці перейшли до аналізу суспільства і природи в місті, подібності міських проблем, конфліктогенності середовища міст і т.д. При всіх здобутках й актуальності цих прагнень, очевидно є сенс переглянути цей дослідницький вибір і зробити центральною темою те значення, яке має розвиток міст, *підпорядкований у кожному конкретному випадку своїй логіці*.

Та ж соціологія міста може багато розповісти досліднику про місто як лабораторію суспільства, проте не завжди – про місто як самостійний об'єкт наукового пізнання [3]. Різноманіття міст, географічні і соціокультурні особливості розвитку кожного з них є не менш значимим.

Гарним прикладом, в свій час, стало здійснене студентами Києво-Могилянської академії спільно з соціологами Київського національного університету ім. Шевченка вивчення Контрактової площі Києва (2012 р.) [1]. Ними було проведено опитування людей різного віку, статі і діяльності щодо оцінки ними соціально-інфраструктурних об'єктів, розташованих на площі, причин відвідування цього місця, укладена так звана «емоційна карта» району, де позначені простори, які викликали у візитерів позитивні чи негативні почуття. В результаті, отримано якісний зріз «людської географії» Контрактової площі, виявлені місця, які потребують реконструкції чи реорганізації. Таке дослідження – приклад основи для складання планів реконструкції території, рішень девелоперів, які хочуть започаткувати ефективний бізнес тощо. Після осмислення думок людей можуть починати працювати архітектори, містобудівники, фахівці з ландшафтного дизайну, справа яких – у матеріалізації суспільного запиту у красивій і зручній формі.

Зауважимо, що існує ще один важливий момент, який слід брати до уваги: це аспект співвідношення між поняттями «територія» і «простір» з позицій якості життя населення. Якщо під територією розуміють сукупність об'єктних аспектів життєвого середовища, місце життя людини як індивідуума, то під простором – сукупність об'єктних і суб'єктних аспектів існування людини як особистості в її економічному, соціально-

ціннісному, ментальному, соціокультурному, інформаційному та іншому вимірах (просторах). Образ території та образ простору зливаються в місці життя людей. Соціально-економічний і соціокультурний простір міста, в якому людина живе як творець власної долі, детермінує сприйняття як території, так і самої себе, впливає на здоров'я, поведінку тощо. В кінцевому рахунку, мова йде про міську ідентичність, яка також має осмислюватися з різних позицій. Інтегрована форма об'єктивного прояву і суб'єктивного сприйняття простору-часу є базисом формування просторово-часової парадигми в географії [4] і має бути основою для подальших пошуків і у геоурбаністиці.

Сьогоднішній українській геоурбаністиці бракує емпіричних знань про розвиток конкретних міст *відповідно до їх внутрішньої логіки і в контексті тих специфічних умов, в яких вони знаходилися і знаходяться зараз*. За нашим переконанням, через специфічні для кожного місця практики виникають локальні шляхи формування якості життя населення, якість життя стає унікальною разом із містом, в якому відтворюється. Ця думка ще не отримала систематичного подальшого розвитку, але неминуче отримає. Через неї можливе поєднання різних рівнів і різних напрямів в осмисленні урбаністичного розвитку і міст як головних його агентів.

Список літературних джерел

1. Анатомія міста: Київ. Урбаністичні студії. – К.: Смолоскип, 2012. – 195 с.
2. Матвєєва В. Урбанізація та інновації: взаємний вплив і шляхи розв'язання спільних проблем // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Міжнародні відносини. 2014. - №14. – С.13-20.
3. Собственная логика городов: Новые подходы в урбанистике – М.: Новое литературное обозрение, Серия “Studia urbanica”. – 2017. – 155 с.
4. Шарыгин М.Д. Общественная география: контуры будущей науки / М.Д. Шарыгин // Географический вестник. – 2014. - № 1(28). – С.20-28.
5. The New Urban Agenda [Electronic source]. – Access mode: <http://habitat3.org/the-new-urban-agenda>